

حقوق عمومی در اسلام

(رسائل حکومت اسلامی)

دکتر ابراهیم موسی زاده
دانشیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی
دانشگاه تهران

با همکاری

زهره دانش
سمیرا قاسمی

فاطمه السادات ضیغمیان
هادی شکری

سرشناسه	: موسی زاده، ابراهیم، ۱۳۵۴-
عنوان و نام پدیدآور	: حقوق عمومی در اسلام: (رسایل حکومت اسلامی) / ابراهیم موسی زاده یا همکاری فاطمه السادات ضیغمیان... [و دیگران]
مشخصات نشر	: تهران: خرسندی، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	: ۶۶۴ ص.
شابک	: 978-600-114-302-1
وضعیت فهرست نویسی: فیا	
یادداشت	: با همکاری فاطمه السادات ضیغمیان، زهرا دانش، هادی شکری، سمیرا قاسمی.
عنوان دیگر	: رسایل حکومت اسلامی.
موضوع	: اسلام و دولت -- مقاله‌ها و خطابه‌ها
موضوع	: حقوق عمومی (فقه)
موضوع	: حقوق عمومی -- ایران -- مقاله‌ها و خطابه‌ها
موضوع	: ضیغمیان، فاطمه السادات، ۱۳۶۶.
ردیفی کشور	: ۱۳۹۳ ح ۷ / ۲۳۱ BP
رده بندی یوبی	: ۲۹۷
شماره کتابخانه ملی	: ۳۵۰۱۸

انتشارات خرسندی

نمایشگاه و فروشگاه کتب فقهی، حقوقی و علوم سیاسی

تهران، خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین

پایین تر از خیابان لبافی نژاد، کوچه میث پلاک ۲۰

تلفن: ۵ - ۶۶۹۷۱۰۳۴ و ۵ - ۶۶۴۹۰۵۸۴

پست الکترونیک: Khorsandy.pub@gmail.com

سایت اینترنتی: www.Khorsandypub.com

حقوق عمومی در اسلام

تألیف: دکتر ابراهیم موسی زاده

چاپ اول: ۱۳۹۳ - شمارگان: ۳۰۰ جلد

صفحه آرائی: الهام پیدایی

قیمت با جلد شومیز: ۲۵۰۰۰۰ ریال

قیمت با جلد گالینگور: ۵۰۰۰۰۰ ریال

فهرست اجمالی

۲۶	پیشگفتار.....
۳۵	فصلنامه.....
۳۸	بخش اول: کلیات.....
۵۵	بخش دوم: بررسی و تحلیل محتوای رسائل و آثار مربوط به حکومت اسلامی....
۱۱۰	بخش سوم: طرح حکومت اسلامی در رسائل دینی.....
۱۵۴	بخش چهارم: متن رسائل.....
۱۵۵	۱- ولایت فقیه.....
۲۶۰	۲- حکومت در اسلام.....
۲۹۱	۳- حکومت جمهوری اسلامی.....
۳۴۸	۴- بررسی فشرده‌ای پیرامون طرح حکومت اسلامی.....
۳۷۹	۵- نظام حکومت در اسلام.....
۴۵۹	۶- مدینه فاضله در اسلام.....
۵۱۶	۷- سرچشمه‌های قدرت در حکومت اسلامی.....
۵۵۲	۸- حکومت از دیدگاه قرآن و عترت.....
۶۰۴	۹- جمهوری اسلامی حکومت علوی.....
۶۰۷	۱۰- ابعاد حکومت اسلامی.....
۶۴۲	کتابنامه.....
۶۵۰	ضمائم.....

فهرست تفصیلی

۵	فهرست اجمالی
۲۵	پیشگامان
۲۵	الف) ارج نهادن به آثار پیشگامان
۲۶	ب) بن‌بیه‌های حقوق عمومی در اسلام
۲۷	ج) سابقه نظام پرورش در حکومت
۲۸	د) جایگاه ممتاز (ساله) حکومت اسلامی (ولایت فقیه)
۲۹	هـ) چشم‌انداز نظام‌سازی اسلامی
۳۰	و) شکل و ساختار حکومت
۳۱	ز) ساختار کتاب
۳۳	مقدمه
۳۷	بخش اول: کلیات
۳۸	خلاصه بحث
۳۸	گفتار اول: طرح بحث
۴۲	گفتار دوم: گذری بر پیشینه اندیشه حکومت اسلامی
۴۲	۱- دوره حضور پیامبر (ص) و ائمه شیعه (ع)
۴۲	۲- عصر غیبت تا ظهور صفویه
۴۴	۳- دوره صفویه تا مشروطه
۴۶	۴- دوره مشروطه
۴۹	۵- دوره پهلوی تا آغاز نهضت امام خمینی (ره)
۵۵	بخش دوم: بررسی و تحلیل محتوای رسائل و آثار مربوط به حکومت اسلامی

- درآمد: ۵۶
- گفتار اول: کتاب‌ها ۵۷
- ۱- سیستم حکومت اسلامی، یحیی نوری (۱۳۴۳ ش) ۵۷
- ۲- حکومت در اسلام، حیدرعلی قلمداران (۱۳۴۴ ش) ۵۹
- جلد دوم کتاب حکومت در اسلام (۱۳۵۸) ۶۱
- ۳- منشور نهضت اسلامی، جلال‌الدین فارسی (۱۳۴۵ ش) ۶۳
- ۴- نظامات اجتماعی در اسلام، علی گلزاده غفوری (آبان ۱۳۴۹ ش) ۶۴
- ۵- بیت‌تبه، امام خمینی (پاییز ۱۳۴۹ ش) ۶۵
- ۶- مدینه فاضله، اسلام، علی تهرانی (۱۳۴۹ ش) ۷۰
- ۷- نظام اجتماعی اسلام به ضمیمه مسئله بردگی، آزادی در اسلام، بلای رب، سید ابوالفضل موسوی زنجانی (اسفند ۱۳۵۰ ش) ۷۲
- ۸- طرح کلی اندیشه اسلام در قرآن: سید علی خامنه‌ای ۱۳۵۴ ۷۳
- ۹- رهبری و مدیریت در اسلام، منوچهر مظفریان (۱۳۵۴ ش) ۷۴
- ۱۰- اصول پایه و ضابطه‌های حکومت اسلام، ابوالحسن بنی‌صدر (۱۳۵۴ ش) ۷۵
- ۱۱- طرح کلی نظام اسلامی، علی تهرانی (۱۳۵۱ ش) ۷۷
- ۱۲- نظام حکومت در اسلام، سید محمد صادق روحانی (۱۳۵۴ ش) ۷۹
- ۱۳- حکومت علوی، جمهوری اسلامی، نصیرالدین امرصادق (۱۳۵۶ ش) ۸۱
- ۱۴- بررسی فشرده‌ای پیرامون طرح حکومت اسلامی، ناصر مکارم شیرازی (۱۳۵۶ ش) ۸۳
- ۱۵- بحثی کوتاه درباره: حکومت اسلامی، احمد مفتی‌زاده (۱۳۵۱ ش) ۸۶
- ۱۶- حکومت اسلامی و تحلیلی از نهضت حاضر، یحیی نوری (۱۳۵۷ ش) ۸۷
- ۱۷- مختصر توضیحی در چگونگی حکومت اسلامی و رژیم شاهنشاهی و پاسخ به بعضی از سؤالات، گردآورنده: رمضان عباسی (۱۳۵۷ ش) ۸۸
- ۱۸- حکومت از دیدگاه قرآن و عترت، حسن سعید (۱۳۵۷ ش) ۸۹
- ۱۹- حکومت جمهوری اسلامی، علی مشکینی (۱۳۵۷ ش) ۹۲

- ۲۰- ابعاد حکومت اسلامی از ج-م نویسندهای ناشناس..... ۹۵
- گفتار دوم: نشریات..... ۹۵
- ۱- مقاله «نظام اجتماعی اسلام»، سید ابوالفضل موسوی زنجانی، مجله مکتب تشیع، خرداد ۴۲..... ۹۶
- ۲- مقاله «مردم یا خدا»، محمدرضا صالحی کرمانی، مجله مکتب تشیع، خرداد ۴۲..... ۹۸
- ۳- مقاله «قرآن، قانون اساسی ما»، سید هادی خسروشاهی، مکتب تشیع، اردیبهشت ۴۴... ۹۸
- ۴- مقاله «نشان‌گذاری حکومت اسلامی»، لطف الله صافی گلپایگانی، نشریه کتابخانه مسجد اعظم قم، اردیبهشت ۴۴..... ۹۹
- ۵- مقاله «سیاست خارجی در باره شکل حکومت اسلامی»، علی حجتی کرمانی، مجله درس‌هایی از مکتب اسلام، مرداد ۴۵..... ۱۰۰
- ۶- سلسله مقالات «حکومت جهانی اسلام»، محمد مجتهد شبستری، مجله درس‌هایی از مکتب اسلام، اسفند ۴۴-اسفند ۴۶..... ۱۰۱
- ۷- برخی شماره‌های سلسله مقالات «اسیری در نهج بلاغه»، مرتضی مطهری، مجله درس‌هایی از مکتب اسلام، آبان ۴۹-فروردین ۵۰..... ۱۰۲
- ۸- مقالات «حقوق اقلیت‌ها در پناه حکومت اسلامی»، علی حجتی کرمانی، مجله درس‌هایی از مکتب اسلام، فروردین و اردیبهشت ۵۱..... ۱۰۳
- ۹- مقاله «حدود آزادی و اظهار عقیده»، زین‌العابدین علی‌نقی، مجله درس‌هایی از مکتب اسلام، آذر ۴۹..... ۱۰۴
- ۱۰- مقاله «مسئولیت همگانی»، زین‌العابدین قربانی، درس‌هایی از مکتب اسلام، دی‌ماه ۱۳۴۷..... ۱۰۵
- ۱۱- مقاله «ایدئولوژی اسلامی: کیفیت انتخاب رهبر»، نشریه انتقام، شماره هفتم، اردیبهشت ۴۴..... ۱۰۵
- ۱۲- مقاله «ایدئولوژی اسلامی: حکومت شرعی»، نشریه انتقام، شماره هشتم، مهر ۴۴..... ۱۰۶
- جمع‌بندی بخش دوم:..... ۱۰۷

۱۰۹	بخش سوم: طرح حکومت اسلامی در مسائل دینی
۱۱۰	درآمد:
۱۱۰	گفتار اول: رأس و رهبری در حکومت اسلامی
۱۱۱	۱- انتخاب رهبر لایق با محوریت شورای مسلمین
۱۱۵	۲- ولایت انتصابی فقیه
۱۲۰	شورای رهبری / مجلس افتاء
۱۲۳	گفتار دوم: شکل، ساختار و تشکیلات حکومت اسلامی
۱۲۳	۱- شکل و نظام حکومتی
۱۲۳	الف- حکومت بیعت و قوانین اسلامی (مشروطه)
۱۲۵	ب- حکومت شورایی اسلامی
۱۲۸	ج- حکومت جمهوری اسلامی
۱۳۰	۲- سیستم و تشکیلات حکومتی
۱۴۰	گفتار سوم: مبانی، اصول و اهداف حکومت اسلامی
۱۴۰	۱- حاکمیت شریعت الهی
۱۴۲	۲- تعالی اعتقادی و تهذیب اخلاقی جامعه
۱۴۳	۳- حق نظارت، حاکمیت و مسئولیت عمومی
۱۴۴	۴- اصل مساوات و برقراری عدالت اجتماعی
۱۴۵	۵- وحدت انسانی و اسلامی و حفظ بیضه اسلام
۱۴۶	۶- حاکمیت نظام توحیدی
۱۴۷	۷- اصول اقتصادی
۱۴۹	جمع‌بندی بخش سوم:
۱۵۳	بخش چهارم: متن رسائل
۱۵۴	۱- ولایت فقیه
۱۵۴	زندگینامه

ولادت.....	۱۵۴
هجرت به قم، تحصیل دروس تکمیلی و تدریس علوم اسلامی.....	۱۵۴
امام خمینی در سنگر مبارزه و قیام.....	۱۵۵
قیام ۱۵ خرداد.....	۱۵۷
تبعید امام خمینی از ترکیه به عراق.....	۱۵۸
اوج گیری انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۶ و قیام مردم.....	۱۵۹
هجرت امام خمینی از عراق به پاریس.....	۱۵۹
بازگشت امام خمینی به ایران.....	۱۶۰
رحلت امام خمینی.....	۱۶۰
خلاصه‌ای از سوانح کتاب.....	۱۶۰
متن اصلی کتاب.....	۱۶۲
مقدمه: ضرورت و بداهت ولایت فقیه.....	۱۶۲
نقش استعمار در معرفی ناقص و درست اسلام.....	۱۶۲
خودباختگی افراد جامعه در برابر بیسرفعتی مادی غرب.....	۱۶۹
اعتقاد به ضرورت تشکیل حکومت جزء ولایت است.....	۱۷۰
دلایل لزوم تشکیل حکومت.....	۱۷۳
لزوم مؤسسات اجرایی.....	۱۷۳
سنت و رویه رسول اکرم (ص).....	۱۷۴
ضرورت استمرار اجرای احکام.....	۱۷۴
رویه امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب (ع).....	۱۷۴
ماهیت و کیفیت قوانین اسلام.....	۱۷۷
بررسی نمونه‌هایی از احکام اسلامی.....	۱۷۷
۱- احکام مالی.....	۱۷۷
۲- احکام دفاع ملی.....	۱۷۹

۱۸۰	۳- احکام احقاق حقوق و احکام جزایی
۱۸۰	لزوم انقلاب سیاسی
۱۸۱	لزوم وحدت اسلامی
۱۸۲	لزوم نجات مردم مظلوم و محروم
۱۸۳	لزوم حکومت از نظر اخبار
۱۸۷	حکومت اسلامی - اختلاف آن با سایر طرز حکومت‌ها
۱۹۱	شرایط زمامدار
۱۹۳	شرایط مامد در دوره غیبت
۱۹۴	ولایت فقیه
۱۹۴	ولایت اعدای
۱۹۶	ولایت تکوینی
۱۹۸	هدف‌های عالی حکومت
۱۹۸	خصال لازم برای تحقق این هدف‌ها
۲۰۰	ولایت فقیه به استناد اخبار
۲۰۴	بحث در روایت اذا مات المؤمن
۲۰۵	درباره متن این روایت
۲۰۵	در مفهوم روایت
۲۰۷	بحث در روایت الفقهاء ائمة الرسل
۲۰۸	هدف بعثت‌ها و وظایف انبیاء
۲۱۰	حکومت بر وفق قانون
۲۱۲	منصب قضا متعلق به کیست
۲۱۳	دادرسی با فقیه عادل است
۲۱۵	در رویدادهای اجتماعی به که رجوع کنیم
۲۱۸	بحث در روایت مقبوله عمر بن حنظله

۲۱۸		بحث پیرامون آیاتی از قرآن مجید
۲۲۳		مقبوله عمر بن حنظله
۲۲۴		تحریم دادخواهی از قدرت‌های ناروا
۲۲۵		حکم سیاسی اسلام
۲۲۵		مرجع امور علمای اسلامند
۲۲۶		علما منصوب به فرمانروایی اند
۲۲۷		بحث در روایت ابی خدیجه
۲۲۸		آئین علمای از جانب حکومت معزولند؟
۲۲۹		منطقه‌ای علمای مشیته محفوظ است
۲۳۰		بحث در صلیحه قدس
۲۳۱		بحث در روایت ابوالبختری
۲۳۱		بررسی روایت ابوالبختری
۲۳۷		اثبات ولایت فقیه از طریق نص
۲۳۸		مؤیدی از فقه رضوی
۲۳۸		سایر مؤیدات
۲۵۸		۲- حکومت در اسلام
۲۵۸		زندگینامه
۲۵۸		تحصیلات در کودکی و نوجوانی
۲۵۸		تحصیلات حوزوی و دانشگاهی
۲۶۰		آغاز مبارزات سیاسی
۲۶۰		سفر به آلمان
۲۶۰		فعالیت‌ها پس از بازگشت از آلمان تا پیروزی انقلاب اسلامی
۲۶۱		پس از پیروزی انقلاب اسلامی
۲۶۳		خلاصه‌ای از مباحث کتاب

۲۶۴	 متن اصلی کتاب
۲۶۴	 پیشگفتار
۲۶۶	 فصل اول: انسان و زندگی اجتماعی
۲۷۰	 فصل دوم: پیدایش حکومت و ضرورت آن
۲۷۳	 اقسام حکومت
۲۷۴	 کراسی
۲۷۴	 نکال مختلف دموکراسی
۲۷۵	 تراسی
۲۷۶	 فصل سوم: هدف حکومت
۲۸۰	 فصل چهارم: حکومت پیرامان
۲۸۴	 داوود پیغمبر و پادشاه اسرائیل
۲۸۷	 سلیمان پیغمبر و پادشاه یسوعا
۲۸۷	 صفات مشترک حکومت پیرامان
۲۸۹	 ۳- حکومت جمهوری اسلامی
۲۸۹	 زندگینامه
۲۹۰	 خلاصه‌ای از مباحث کتاب
۲۹۳	 متن اصلی کتاب
۲۹۳	 مقدمه
۲۹۵	 بخش اول: حکومت اسلامی در زمان حضور پیشوای اصل
۲۹۷	 طرز تشکیل حکومت جمهوری اسلامی
۲۹۸	 گروه‌های حکومت اسلامی
۳۱۴	 بخش دوم: در تعیین بودجه و مصارف مالی حکومت اسلامی
۳۱۴	 مقدمه
۳۱۹	 اموال دولتی

۳۲۰	اموال دولتی (تحت عنوان انفال)
۳۲۲	اموال دولتی تحت عنوان خمس
۳۲۵	مصارف اموال دولتی
۳۲۸	اموال ملی
۳۲۹	طرح امثال و پاسخ به ابهام
۳۴۶	۴- بررسی فشرده‌ای پیرامون طرح حکومت اسلامی
۳۴۶	زندگینامه
۳۵۱	خلاصه‌ای از مبانی کتاب
۳۵۱	متن اصلی کتاب
۳۵۳	حکومت یک‌دست الهی است یا
۳۵۵	۱- حکومت استبدادی
۳۵۵	۲- حکومت استبدادی (در لباس دموکراسی)
۳۵۶	۳- حکومت استبدادی گروه (دیکتاتوری پروازیا)
۳۵۷	۴- حکومت دموکراسی
۳۵۹	سیستم حکومت اسلامی
۳۵۹	۱- جنبه الهی و خالقی
۳۵۹	۲- جنبه مردمی و خلقی
۳۶۳	باقت حکومت اسلامی
۳۶۳	نقش ارتش در حکومت اسلامی
۳۶۶	آموزش، پرورش و فرهنگ
۳۶۷	اقتصاد در حکومت اسلامی
۳۶۹	ویژگی‌های اقتصاد اسلامی
۳۶۹	۱- مالکیت خدا
۳۶۹	۲- اقتصاد وسیله است نه هدف

۳۷۰	۳- کنترل در آمد و مصرف
۳۷۰	۴- مبارزه با تکاثر و کنز
۳۷۱	صنعت و تکنولوژی
۳۷۲	منابع زیر زمینی در حکومت اسلامی
۳۷۳	اقلیت‌های مذهبی
۳۷۴	حقوق زنان
۳۷۴	روابط بین‌المللی
۳۷۶	نظام حکومت در اسلام
۳۷۶	زندگی‌نامه
۳۷۷	خلاصه‌ای از باحث
۳۷۹	متن اصلی کتاب
۳۷۹	مقدمه
۳۸۱	فصل اول: لزوم تشکیل حکومت
۳۸۱	فلسفه حکومت از دیدگاه دانشمندان مختلف
۳۸۲	نظر اسلام: اهتمام اسلام به مسائل اجرایی
۳۸۳	لزوم مؤسسات اجرایی
۳۸۴	روش حکومت پیامبر (ص)
۳۸۴	کیفیت قوانین اسلام
۳۸۶	لزوم حکومت از نظر اخبار
۳۸۸	فصل دوم: آیا حکومت در اسلام انتصابی است؟
۳۸۸	انتصابی بودن حکومت در اسلام و تطبیق با دموکراسی
۳۹۰	فصل سوم: حاکم از نظر اسلام
۳۹۰	حاکم از دیدگاه آیات قرآن
۳۹۲	حاکم در زمان غیبت

۳۹۲	 جملاتی از نهج البلاغه
۳۹۲	 ۱- خبر قذاح از امام صادق (ع)
۳۹۵	 ۲- خبر سکونی از امام صادق (ع)
۳۹۶	 ۳- خبر صدوق علیه الرحمه
۳۹۷	 ۴- خبر اسحاق بن یعقوب
۳۹۹	 ۵- خبر عمر بن حفصه
۴۰۱	 ۶- صاحب تحف العقول:
۴۰۷	 سرائین که در اسم معتبر است
۴۰۸	 ۳- نبرد
۴۰۸	 ۴- عالم بود
۴۰۸	 ۵- اعلم بود
۴۰۹	 ۶- عدالت
۴۱۰	 ۷- شایستگی
۴۱۰	 ۸- حریص نبودن به مقام
۴۱۱	 ۹- مرد بودن
۴۱۲	 فصل چهارم: طرز حکومت اسلامی
۴۱۲	 انواع حکومت‌ها از دیدگاه افلاطون
۴۱۴	 دموکراسی
۴۱۵	 شکل‌های حکومت دموکراسی
۴۱۶	 دو اشکال مهم بر حکومت دموکراسی
۴۱۷	 حکومت ارسطو
۴۲۰	 حکومت توده‌ای یا کمونیسم
۴۲۲	 شوری در اسلام
۴۲۶	 حریت و مساوات: اصول حکومت اسلامی

۴۲۶	سیره پیامبر گرامی اسلام.....
۴۲۷	فصل پنجم: برنامه‌ی حکومت اسلامی.....
۴۲۸	منصب وزارت.....
۴۳۰	چند وزارتخانه مهم در حکومت اسلامی.....
۴۳۲	اصول اقتصادی اسلام.....
۴۳۷	۴- وزارت دفاع و جنگ.....
۴۳۸	ولایت رسیدگی به تظلمات.....
۴۴۱	فصل ششم: حاکم در حکومت اسلامی امتیازی ندارد.....
۴۴۱	تغییب حاکم از نظر امتیاز در حکومت اسلامی.....
۴۴۳	مراعات ملت.....
۴۴۳	فصل هفتم: وجوب اطاعت حاکم.....
۴۴۵	اطاعت حاکم.....
۴۴۶	فصل هشتم: مدت حکومت.....
۴۴۷	فصل نهم: تعیین حاکم در صورت تعدد.....
۴۴۹	فصل دهم: لزوم تصدی مقدار ممکن از وظایف حاکم.....
۴۵۰	فصل یازدهم: عالم تابع حاکم جور آفت دین است.....
۴۵۲	فصل دوازدهم: سکوت عالم جایز نیست.....
۴۵۵	۶- مدینه فاضله در اسلام.....
۴۵۵	زندگینامه.....
۴۶۱	خلاصه‌ای از مباحث کتاب.....
۴۶۲	متن اصلی کتاب.....
۴۶۵	فصل اول: ذکر کلام فقهای عظام در مسئله حکومت الهی اسلامی.....
۴۶۷	فصل دوم: فحص از اصل اولی و حکم عقلی مسئله مورد بحث.....
۴۶۸	فصل سوم: اثبات ولایت نبی اکرم و ائمه هدی صلوات الله علیهم.....
۴۷۰	فصل چهارم: نفوذ حکم غیر از این بزرگواران منوط به وجود علل شرعی است از آنان.....

فصل پنجم: نقل کلام مشهور فقها در ولایت فقیه در امور عامه اجتماعی.....	۴۷۱
فصل ششم: شرح معنای حکومت.....	۴۷۵
فصل هفتم: نقل ادله در تعیین حکومت.....	۴۷۷
فصل هشتم: بیان دلالت عده‌ای از امور و احکام اسلامی بر مسئله ولایت.....	۴۹۸
فصل نهم: کیفیت اداره امور اجتماعی.....	۵۰۲
فصل دهم: مقام رهبری امتیاز مادی ندارد.....	۵۰۴
فصل یازدهم: وظایف حکومت.....	۵۰۵
فصل دوازدهم: حکومت اسلامی.....	۵۰۶
۷- سرچشمه‌های قدرت در حکومت اسلامی.....	۵۱۱
زندگی‌نامه.....	۵۱۱
خلاصه‌ای از مباحث کتاب.....	۵۱۶
متن اصلی کتاب.....	۵۱۷
مقدمه.....	۵۱۷
ساختمان عقیدتی حکومت اسلامی.....	۵۱۷
اخلاق در ساخت عقیدتی حکومت و آزاد کردن انسان از چسبیدگی به دنیا.....	۵۲۱
مفاهیم سیاسی در ترکیب عقیدتی حکومت اسلامی.....	۵۲۵
ساخت فرد مسلمان در واقعیت روزگار ما.....	۵۳۰
ایمان به اسلام.....	۵۳۲
روش بودن تجربه و بستگی عاطفی با تاریخ آن.....	۵۳۶
پاکی تجربه و وابسته نبودن آن به استعمارگران.....	۵۳۸
جذب محافظه‌کاران به سوی حرکت سازندگی تازه.....	۵۴۰
گرایش به آسمان و نقش آن در سازندگی.....	۵۴۲
۸- حکومت از دیدگاه قرآن و عترت.....	۵۴۶
زندگی‌نامه.....	۵۴۶
خلاصه‌ای از مباحث کتاب.....	۵۴۷
متن اصلی کتاب.....	۵۴۹

۵۴۹	حکومت با خلقت انسان تشکیل یافته است
۵۵۰	حکومت از نظر جامعه‌شناسان
۵۵۱	خواسته مردم یا مصلحت
۵۵۳	حکومت الهی
۵۵۴	قرآن و حکومت
۵۵۵	مردم در حکومت الهی
۵۵۶	حاکمیت زمامداران الهی
۵۵۷	حکومت انجمن پيشوایان الهی
۵۵۹	نقش پادشاه در حکومت الهی
۵۶۱	حکومت اسلامی چیست؟
۵۶۲	اسلام حکومت غیر خدا را محکوم می‌کند
۵۶۲	اصول و عوامل اسلام
۵۶۲	قانون (قرآن و سنت)
۵۶۲	رهبر (پیامبر یا امام)
۵۶۲	مردم
۵۶۴	معیارهای حکومت اسلامی
۵۶۶	ایمان به مکتب شرط موفقیت است
۵۶۷	وظایف حاکم اسلامی
۵۶۸	نقش حاکم در حکومت اسلامی
۵۶۸	اطاعت از فرمانده موجب موفقیت است
۵۶۹	حکومت حافظ کیان مردم است
۵۷۰	انتخاب مردانی لایق و با کفایت
۵۷۰	نظارت مردم بر حکومت
۵۷۱	حکومت اسلامی مکتبی است اخلاقی
۵۷۳	نقش حکومت اسلامی در جهان روز
۵۷۳	زمامدار حکومت اسلامی چگونه انتخاب می‌شود؟

۵۷۵	 شکل حکومت به نظر حاکم است
۵۷۶	 مشورت از نظر اسلام
۵۷۷	 زمامدار کارشناس انتخاب می کند
۵۷۸	 زمامدار حکومت را تشکیل می دهد
۵۷۹	 زمامدار همکاران خود را انتخاب می کند
۵۷۹	 فوه قننه یا طرح ریز و آیین پرداز
۵۸۱	 فوه مجریه یا دولت
۵۸۲	 تفاوت اسلام و مسیحیت
۵۸۴	 بودجه اسلام بر پایه و دارایی مسلمان است
۵۸۴	 دارایی و درآمد حکومت اسلامی
۵۸۶	 زمینی که بدون تنگت سلیم
۵۸۷	 درآمد و مصرف در حکومت اسلامی
۵۸۷	 نمونه ای از حکومت اسلامی
۵۸۸	 حکومت در زمان پیامبر اسلام شکل می گیرد
۵۸۹	 علی (ع) زمام امور را به دست می گیرد
۵۹۱	 برنامه حکومت علی (ع)
۵۹۱	 امیرالمؤمنین (ع) نمایانگر حکومت اسلامی است
۵۹۲	 پیشوای الهی باید در ناراحتی ها غمخوار ملت باشد
۵۹۲	 در حکومت اسلامی احکام یکسان اجرا می شود
۵۹۳	 غنائم در مقابل خون مسلمان به دست آمده است
۵۹۳	 انقلاب تنها در سایه حکومت اسلامی پیروز گردید
۵۹۳	 ۹- جمهوری اسلامی حکومت علوی
۵۹۸	 زندگینامه
۵۹۸	 خلاصه ای از مباحث کتاب
۵۹۹	 متن اصلی کتاب
۵۹۹	 چرا حکومت اسلام و علی (ع)؟

۶۰۰	تقسیم قوانین
۶۰۰	دین و شریعت
۶۰۰	دین و سیاست
۶۰۲	دنیا و آخرت
۶۰۲	اسلام، حکومت عقل
۶۰۲	حکومت عدل
۶۰۳	شکل حکومت اسلامی یا حکومت علوی
۶۰۳	پادشاهی
۶۰۴	رأیت
۶۰۴	مافوق قانون
۶۰۴	نوع حکومت اسلام
۶۰۵	حکومت اکثریت
۶۰۵	حکومت شایستگان
۶۰۵	اکثریت در اسلام
۶۰۶	اقلیت صالح
۶۰۶	حکومت انسان و انسانیت
۶۰۷	ترتیب انتخاب
۶۰۷	دولت ائتلافی
۶۰۸	نمایندگان حقیقی مردم
۶۰۸	ریاست و مرجعیت کل
۶۰۹	مجلس فتوی و مجلس شوری
۶۱۰	خلافت و امامت
۶۱۰	قاعده تعیین زمامدار
۶۱۱	احزاب سیاسی
۶۱۱	اعتراض
۶۱۱	جنگ و جهاد

۶۱۲		نقش مساجد
۶۱۲		امام‌های جماعت
۶۱۲		حقوق طرفینی
۶۱۳		آزادی در قبول مقام
۶۱۳		آزادی در شریعت اسلام
۶۱۴		آزادی مذهب
۶۱۴		نقش ایمان در حکومت اسلام
۶۱۵		ولایت
۶۱۵		شرط ریاست
۶۱۵		آزادی شعر و کلام
۶۱۶		کیفر و قصاص
۶۱۶		زمینه فساد
۶۱۶		زن و دخالت در اجتماع
۶۱۷		زن و انتخابات
۶۱۷		وزارت و مدیریت زن
۶۱۷		فرهنگ و هنر
۶۱۸		نظام وظیفه
۶۱۸		احراز صلاحیت و سوء پیشینه
۶۱۸		ثروت‌های عمومی
۶۱۸		امداد و تعاون
۶۱۹		بانک و وام پردازی
۶۱۹		حرفه نان
۶۱۹		زندان و تبعید
۶۲۰		معلول‌ها
۶۲۰		تیمارستان
۶۲۱		یتیم‌خانه

۶۲۲	۱۰- ابعاد حکومت اسلامی.....
۶۲۲	خلاصه‌ای از مباحث کتاب.....
۶۲۳	متن اصلی کتاب.....
۶۲۳	شکل حکومت.....
۶۲۳	۱- مجلس عالی.....
۶۲۴	۲- مجلس شورا.....
۶۲۴	دستگاه اجرایی (دولت).....
۶۲۴	سیاست خارجی.....
۶۲۶	حقوق اساسی مردم.....
۶۲۸	جنگ و صلح.....
۶۲۸	۱- جنگ‌های دفاعی.....
۶۲۸	۲- جنگ‌های آزادی‌بخش.....
۶۳۰	آموزش و پرورش.....
۶۳۲	حقوق زنان.....
۶۳۳	اقلیت‌های مذهبی.....
۶۳۴	صنعت و کشاورزی.....
۶۳۷	کتابنامه.....
۶۴۴	ضمائم.....

پیشگفتار

الف) از نهادن به آثار پیشگامان

یکی از سنت‌های حسنه در حوزه‌های علمیه نگارش شرح، تحریر و حاشیه بر آثار اساتید شکست و مقدمین می‌باشد که این مسئله ضمن زنده نگاه داشتن یاد و نام پیشگامان، منجر تحول و تطور مباحث علمی را به نمایش می‌گذارد به نحوی که در گذر زمان، آثار و رساله‌های بعضی مجمل، تحریر و شرح داده می‌شوند و حجم آثار گسترده و گسترده‌تر می‌شود. به عنوان مثال فقهی معظم چون حضرت امام خمینی (ره) بر کتاب فقهی «وسيلة النجاة» مرحوم آیت الله العظمی اصفهانی که این خود حاشیه‌ای بر کتاب «ذخيرة الصالحين» مرحوم آیت الله العظمی کاشانی است، اثری به نام «تحریر الوسيلة» می‌نگارند و شاگردشان مرحوم آیت الله العظمی فاضل لنکرانی نیز، دوره فقهی مفصلی بر تحریر الوسيلة به نام «تفصيل الشريعة فی شرح تحریر الوسيلة» در ۲۸ مجلد به رشته تحریر در می‌آورند که بدین وسیله ضمن ارائه دیدگاه‌های فقهی خویش، تطور مباحث را در برابر دیدگان خوانندگان و پژوهندگان می‌گذارند.

باری در حوزه علوم دینی قریب به اتفاق کتب گران‌سنگ فقهی، اصولی، فقهی، کلامی، فلسفی و... مبتنی بر آثار گذشتگان هستند به نحوی که هم اکنون نیز اساتید حوزه‌های علمیه، علیرغم تخصص و اجتهاد در رشته خویش، همچنان بر کتب پیشینیان حاشیه، شرح و تفسیر نوشته و آن‌ها را تحریر و تبیین می‌نمایند؛ همچنان کتب گران‌سنگ کفایه آخوند خراسانی، مکاسب و رسائل (فرائد الاصول) شیخ مرتضی انصاری (ره) در سطوح تحصیلی حوزه‌های علمیه تدریس می‌شوند، به بحث گذاشته می‌شوند و دروس خارج فقه و اصول نیز مبتنی بر چنین آثاری شکل می‌گیرند و بارور می‌شوند.

موضوعات در برهه‌ی زمانی خاص شکل گرفته‌اند که در فهم مفاهیم اساسی حقوق عمومی در اسلام و تحول حقوق عمومی جمهوری اسلامی ایران، نقش کلیدی دارند و البته در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی کمتر مطمح نظر قرار گرفته‌اند که اثر پیش رو با هدف بررسی بخشی از این مسائل و در واقع در راستای معرفی و نمایاندن بیش از پیش این بن‌مایه‌ها شکل گرفته است. ایده‌هایی که سال‌ها قبل از پیروزی انقلاب اسلامی و تدوین و تصویب قانون اساسی در خصوص مسائل و موضوعات حقوق عمومی و حقوق اساسی و در فضای فکری - سیاسی خاص خویش و با مبانی و منابع دینی و اسلامی به نگارش درآمده انتشاری که بدون شناخت مفاهیم و مبانی آن‌ها و غور و تفکر در موضوعات آن فهم نیست و کامل نظام حقوقی و سیاسی جمهوری اسلامی فراهم نمی‌گردد. آثاری که رغبت خویشی از حجم کم به دلیل نوع نگاه به مفاهیم سیاسی اسلامی و دینی و حکومت برآمده از آن، و بدیع بودن و مبتنی ساختن مباحث و مطالب و آثار نگاشته شده پس از تصویب قانون اساسی بر مسائل و اصول مطروحه در این رساله‌ها، در نوع خود، بی‌نظیرند. آثاری که با توجه به واقعه به زمان نگارش، تصنیف و نشر آن‌ها به ویژه به دلیل معاندت سردمداران و قضاة حکومت دینی و ایده انگاری دینی بیش از هر چیز اصالت، ارزش، صداقت و اخلاص مؤلفان است و به رسمیت شایانند.

ج) سابقه نظریه پردازی در حکومت

بر اساس اسناد تاریخی از جمله مطالب علمی رسائل معتمدی در اثر حاضر، اندیشمندان و فقهای اسلامی راجع به حکومت، حاکمیت دولت، رابطه دولت با شهروندان، نظام اقتصادی، سیاسی، اداری و مدیریتی حکومت و سایر مباحث حقوق عمومی نظریه پردازی نموده‌اند که امروزه تحقق حکومت دینی با عدالت اجتماعی اسلامی و قانون اساسی آن، ره آورد اندیشه آن‌ها و در رأسشان امام خمینی (ره) است که در سال‌های منتهی به پیروزی انقلاب اسلامی که اوج دوران اندیشه‌ها برای طرح نظام سیاسی جایگزین و آغازی برای نظام جمهوری اسلامی بود، فرصتی برای انتشار این آثار سیاسی - حقوقی به دست داد.

باری ملت ایران بر اساس اعتقاد دیرینه‌اش به حکومت حق و عدل قرآن و در پی پیروزی انقلاب اسلامی، در همه‌پرسی دهم و یازدهم فروردین سال ۱۳۵۸، با اکثریت ۹۸/۲٪ کلیه

کسانی که حق رأی داشتند، به «جمهوری اسلامی» رأی مثبت دادند و زمینه را برای شکل‌گیری عالی‌ترین سند حقوقی یعنی قانون اساسی فراهم آوردند. هرچند قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۵۸ هـ. ش مصادف با ۱۳۹۹ هـ. ق و در طی چهار ماه (مرداد الی آبان) توسط اعضاء مجلس بررسی نهایی قانون اساسی تهیه و تصویب و در آذر ماه همان سال در همه‌پرسی به تأیید مردم رسید اما رسائل این اثر گواه است که پیش زمینه‌های فکری و بستر نظری قانون اساسی از سابقه‌ای دیرین برخوردار بوده است. چه، بر قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران را تجسم فقه سیاسی و تجسد نظام سیاسی اسلام شعبه‌ای کنونی بررسی و تحلیل زمینه‌های فکری آن از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است. این نظام به چنان رسائلی نشان می‌دهد که قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و ساختار، مکان و ماهیت و ریشه در آثار علمی ما قبل خود دارد که توسط اندیشمندان دینی و فقها، مفسران و بلکه سال‌ها قبل از تصویب آن به عرصه بحث و نقد گذاشته شده است؛ لذا به منظور دست یافتن به مبانی حکومت جمهوری اسلامی و تحلیل درست قانون اساسی، بهترین و مفیدترین منبع، بررسی آثار منتشره در این زمینه می‌باشد.

(د) جایگاه ممتاز رساله حکومت اسلامی ولایت فقیه

لازم به ذکر است تا پیش از انتشار رساله حکومت اسلامی امام خمینی تحت عنوان «نامه‌ای از امام موسوی کاشف الغطاء» در سال ۱۳۴۹ هـ. ق، اندیشه حکومت اسلامی نه به شکل یک هدف یا نظام، بلکه در چارچوب اسلامی کردن حکومت جای گرفته و با هدف تحقق نظام اجتماعی اسلام و احکام آن در قالب نظام سلطنتی پیش‌بینی می‌شد. در واقع غالب نویسندگان، پیش از آن با دغدغه اجرای شریعت و موازین اسلام به محتوا و اصول حکومت اسلامی نظر داشته و حتی فدائیان اسلام که از دهه‌ی بیست و عنوان طلایه داران اسلام سیاسی رادیکال مطرح بودند در کتاب «راهنمای حقایق» که مهم‌ترین متن مکتوب در تبیین اندیشه سیاسی آنان می‌باشد، ساخت و شکل حکومت را روشن نکرده، حتی از حاکمیت فقیه که در کتب فقهی سده‌ها قبل مطرح بوده، سخن نگفته و تنها به تغییرهای صوری و اجرای احکام اسلامی توجه دارند و اصل سلطنت را رد نمی‌کنند^۱ و

چندان به این مسئله که چه کسی حق حکومت دارد نپرداخته‌اند، اما از سال ۱۳۴۹ هـ.ش و به دنبال انتشار درس گفتارهای امام خمینی (ره)، تشکیل حکومت اسلامی به عنوان یک ضرورت و وظیفه همگانی، آن هم حول محور نظام ولایت فقیه مطرح می‌شود. چند سال تلاش‌های جدی فکری و فقهی در اثبات این نظام و مدل، پذیرش عمومی حق رهبری و ولایت امام خمینی و تحقق نسبی حکومت اسلامی، نویسندگان آثار سال‌های منتهی به پیروزی انقلاب اسلامی را به سمت ترسیم نظام حکومت اسلامی و پاسخ به شبهات مطرح آن زمینه سوق می‌دهد. بحث پیرامون هدف حکومت، منشأ حاکمیت، ساختار حکومت، تفکیک نهادهای حکومتی، پارلمان، قوه مجریه، دادگستری، ارتش، اقتصاد، نظام اداری، نظام مالی، قضایاتی، مجلس افتاء و شورا، شورای رهبری، رسانه، مردم، انتخابات، دموکراسی و... از سبب موضوعات مورد بررسی در آثار مکتوب این نویسندگان می‌باشد که موضوعات اساسی را برآمده از پژوهشگران و دانشجویان عزیز قرار می‌دهد.

هـ) چشم‌انداز نظام‌سازی اسلامی

هر چند با شکل‌گیری نظام جمهوری اسلامی ایران، در زمینه طراحی حکومت، بر مبنای منابع اسلامی آثار گران‌سنگی تولید و عرضه شد، و اگرچه در نظام‌سازی کلان اسلامی موثر گردیده‌اند، نیز هر چند پس از تصویب قانون اساسی آثار ارزشمندی در تبیین و تفسیر اصول قانون اساسی و حکومت از منظر اسلام به رشته تحریر آمده، اما باید اذعان نمود که تا تحقق کامل نظام‌سازی اسلامی در کلیه سطوح و بخش‌ها، مسافتی فاصله‌ی زیادی مانده و به همین لحاظ همچنان در طراحی بسترهای حکومت نظامات اداری، مالی، شهرسازی، صنایع، روابط خارجی و بین‌المللی، کار و امور اجتماعی و بانکداری، گمرکات، حمل و نقل و مسائل مختلف مبتلا به قدیم و حادث با چالهای جدی مواجهیم و علیرغم این کاستی‌ها و نقصان‌ها، مباحث فقهی و اسلامی در زمینه‌های موصوف، رویکرد فعالی برای تولید احکام و طراحی نظام و نظام‌داری و نظام‌سازی اتخاذ نموده است و لذا در زمینه اجرا و اداره به نوعی همیشه تعارض با آرمان‌ها و اهداف نظام اسلامی قابل مشاهده است، چرا که نظامات موجود قابلیت لازم برای تحقق اهداف مندرج در اسناد بالادستی از جمله قانون اساسی را ندارند. رسالت خطیری که در تحقق این

چشم‌انداز، بر عهده عالمان دینی و فقیهان اسلامی است تا نظام سازی اسلامی را در تمامی عرصه‌های خرد و کلان مورد نظر قرار دهند. به عنوان مثال هر چند در خصوص تعداد قوا و روابط آن‌ها در قانون اساسی احکامی بیان گردیده است اما مع‌الأسف به دلیل عدم تبیین این رابطه و حدود اختیارات هر یک از آن‌ها در قوانین عادی و مقررات لازم‌الاجرا، همچنان در مرحله اجرا، ابهامات و مشکلاتی پدید می‌آید، بی آنکه حوزه‌های فقهی کشور ما در راستای حل این معضلات به تکاپو بيفتند و همچنان در بیان کلیات حکومت اسلامی یا ضرورت عقلی و نقلی آن متوقف گردیده‌اند.

(و) سبب و ساختار حکومت

اندیشه حکومت بر تمامی ابعاد و وجوه آن یکی از عرصه‌های مهم و محوری‌ترین مباحث آثار و رسائل مورد بحث در این کتاب بوده و بی‌تردید رسائل پیش رو منبعی غنی و اولیه برای پژوهش در موضوعات مختلف حوزه‌های حقوق عمومی و فقه سیاسی را فراهم می‌آورد، نیز قابل توجه است که در رسائل موصوف به ویژه رسائل مربوط به سال ۱۳۵۷ (سال پیروزی انقلاب اسلامی) راجع به سبب و ساختار حکومت نیز بی‌توجه نبوده و بحث‌های گسترده‌ای درباره نوع، ماهیت و اشکال حکومت، تفکیک قوا، نهادها و اجزاء حکومت، از یک سو و طرح ولایت فقیه، سبب شورای رهبری، مجلس افتاء، مجلس شورا و... از سوی دیگر مطرح نموده‌اند. مباحثی که نظام‌ها و اشکال متعدد حکومتی نظیر: نظام امت و امامت، نظام حکومت اسلامی، نظام جمهوری دموکراتیک اسلامی، نظام شورایی اسلامی، حکومت شریعت اسلامی و نهایتاً نظام جمهوری اسلامی مبتنی بر ولایت فقیه را مورد بحث قرار داده که تفصیل شرایط، ماهیت و روابط هر یک از این نظام‌ها در متن کتاب عرضه خواهد شد. نکته قابل دیگر این که اسناد موجود، به ویژه رساله ولایت فقیه امام خمینی (ره) (رساله حکومت اسلامی) و طرح پیش‌نویس قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران منتشره در سال‌های ۱۳۴۶ و ۱۳۵۴، بیانگر این امر می‌باشد که نظام جمهوری اسلامی مبتنی بر ولایت فقیه به عنوان گفتمان اصیل ریشه در سال‌های قبل از پیروزی نهضت داشته و برخلاف برخی ادعاها یک موضوع ارتجالی و آتی نبوده است. به عبارت بهتر ملت هم می‌دانستند چه نمی‌خواهند و هم می‌دانستند که چه می‌خواهند.

(ز) ساختار کتاب

اثر پیش رو مشتمل بر چهار بخش است. بخش نخست دربردارنده کلیات پژوهش، بخش دوم معرفی تحلیلی رسائل و نقد و بررسی محتوای آن‌ها و بخش سوم شامل موضوعات و مسائل اساسی حقوق عمومی در اسلام به ویژه حکومت اسلامی و ساختار تشکیلات آن می‌باشد. بخش پایانی (بخش چهارم) نیز شامل متن ده رساله و کتاب است که همگی مختصری از زندگینامه مؤلف و بیان ساختار رساله و کتاب، همراه با تصحیح و تحاش لازم متن می‌باشد.

لازم به ذکر است که برای تأثیر آثار راجع به موضوع حکومت اسلامی و مباحث پیرامون آن که از قبل از پیروزی انقلاب اسلامی حتی از دوره مشروطه و پس از پیروزی انقلاب اسلامی نوشته شده است در این کتاب خالی می‌باشد که دلیل این امر چند چیز است؛

اولاً: متونی گزینش شده‌اند که ضمن رعایت وثیق با موضوع حکومت اسلامی از زمان شکل‌گیری نهضت امام خمین در سال ۱۳۱۵ هجری تا بعد از پیروزی انقلاب اسلامی تألیف شده و مبنای فکری نهضت و قانون اساسی آن قرار گرفته‌اند لذا آثاری که قبل از شروع نهضت شکل گرفته‌اند متن آن‌ها در این اثر نیامده است هرچند که در بخش‌های اول تا سوم به مناسبت موضوع، بادی از آن‌ها شده و به مطالب آن‌ها اشارت رفته است.

ثانیاً: آثار گرانسنگ تألیف شده در پس از پیروزی انقلاب اسلامی هم اکنون به راحتی در دسترس علاقمندان می‌باشد و بر خلاف رسائل با اهمیت و دست اول این اثر کمیاب و نایاب نمی‌باشند.

ثالثاً: اثر حاضر به عنوان یک منبع درسی با در نظر گرفتن تعداد جلسات تفسیر و تحصیلی که حداکثر پانزده جلسه می‌باشد شکل گرفته است لذا آوردن متن سایر کتب و رسائل این اثر را از هدف درسی و آموزشی خویش دور می‌کرد، هرچند که از سایر رسائل در مجلدات دیگر به ویژه در کتاب «حقوق بشر در اسلام» استفاده خواهد شد. ان شاء...

پس از بخش پایانی، قسمت ضمیمه نیز شامل دیدگاه‌های مطرح در رسائل، نگاه مؤلفان آن‌ها راجع به موضوعات حکومت اسلامی، تصاویری از جلد و صفحه اول کتاب و فهرست مطالب برخی از رسائل می‌گردد.

لازم به ذکر می‌دانم که مؤلفان برخی از رسائل مطروحه در این اثر، در سال‌های پس از نگارش اثر خویش و یا سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی دچار لغزش‌های سیاسی یا اعتقادی گردیده‌اند که نقل و نشر دیدگاه‌های آنان به معنای پذیرش مرام و مسلک سیاسی اجتماعی آنان نبوده و صرفاً به منظور آشنایی با دیدگاه‌های مختلف و تضارب آراء و با در نظر گرفتن شرایط زمان تألیف و تصنیف آن‌ها، طی سالیان قبل از پیروزی انقلاب اسلام، مورد توجه واقع شده‌اند.

ابراهیم موسی زاده

مقدمه

حقوق عمومی در شکل مدرن آن، که در دوره‌ی مشروطیت وارد ایران شده است یکی از گرایش‌های حقوق داخلی است که از روابط حقوقی حکومت و دولت با شهروندان در عرصه‌های مختلف اساسی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، اداری، مالی و... بحث می‌کند و به رغم اهمیت آن، تاکنون جایگاه شایسته و درخور خود را در حقوق ایران نیافته است. تبیین دقیق مفهوم جایگاه و مصادره‌های این رشته‌ی حقوقی به ویژه از منظر و دیدگاه اسلام در زمان کنونی از اهمیت فراوان برخوردار است. همزمان با نهضت مشروطه و ورود مفاهیم جدید مانند پارلمان، قانون اساسی، تفکیک قوا، انتخابات، حقوق شهروندی، آزادی بیان، حقوق زن، آزادی مطبوعات و... با رویکرد غربی در جامعه‌ی آن روز ایران، چالش‌های فراوانی ایجاد شد که سیری در تاریخ مشروطه ایران، نشان‌دهنده‌ی این موضوع می‌باشد. نکته‌ی قابل توجه آن که بحث حقوق عمومی در ایران در مواردی با خاستگاه غربی آن متفاوت است. جامعه‌ی ایران از دیرباز، جامعه‌ای دینی بوده و دین جزء لاینفک زندگی مردم این کشور و از ارزش‌های طراز اول محسوب می‌شود هرچند در سایر گرایش‌های حقوقی من جمله حقوق مدنی و کیفری به دلیل مباهات و متون فقهی موجود در این زمینه، منابع مهم حقوقی با رویکرد تطبیقی و مقارنه‌ای در دو نظام اسلامی و غربی، تولید و عرضه شده، اما این مهم در حقوق عمومی رخ نداده است. شاید یکی از عمده‌ترین دلایل آن، فقدان ابواب مدون فقهی راجع به مباحث حقوق عمومی باشد.

مسائل مهمی در حقوق عمومی همچون حاکمیت و منشأ آن، اقتدار حکومت و ساختار آن، وظایف و اهداف دولت، مشروعیت حاکمیت و حکومت، جایگاه شهروندان در حکومت و دولت، حقوق و وظایف متقابل شهروندان و دولت، وظایف متعدد دولت نسبت

به شهروندان و متقابلاً حقوق سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، مالی و اداری شهروندان نسبت به حکومت و دولت و... مطرح می‌شوند که در خصوص هر یک از آن‌ها، دین مبین اسلام بر اساس متون و نصوص اصیل خود به ویژه قرآن کریم و متون روایی و حدیثی دیدگاه و نظرهای خویش را دارد که این دیدگاه و نظرگاه به صورت پراکنده و غیرممدون در آثار فقیهان دینی و اندیشمندان اسلامی در تمامی ادوار و اعصار منعکس و به یادگار مانده است. لذا بحث و بررسی دیدگاه اسلام راجع به موضوعات مختلف حقوق عمومی و شاخص‌های متعدد آن اعم از حقوق اساسی، حقوق اداری، حقوق مالی، حقوق کار، حقوق بر و... مجموعه واحدی را تحت عنوان «حقوق عمومی در اسلام» یا «حقوق عمومی از دیدگاه اسلام» تشکیل می‌دهد که معمولاً در ادبیات فقهی از آن به «فقه حکومتی»، «فقه سیاسی»، «حکامه سلطانیه» و غیره تعبیر می‌شود. امری که ضرورت ارائه دیدگاه فقیهان دینی و اسلام‌شناسان راجع به این موضوع و نقد و تحلیل آن‌ها را روشن می‌نماید. از این رو اثر حاضر تلاشی در راستای معرفی مهمترین تألیفات معاصر در این زمینه می‌باشد.

این اثر مجموعه‌ای است مشتمل بر ۱۱ رساله و کتاب که عموماً در فاصله بین سال‌های ۱۳۳۸ تا ۱۳۵۸ تألیف شده‌اند. با این توضیح که محتوای برخی از آن‌ها سخنرانی‌هایی است که به صورت مدون درآمده است. اما بعد از حدود یک مجموعه‌ای پیش رو موضوع حکومت اسلامی است. در تبیین مبانی این حکومت، مبانی کار نمایی‌سندگان، آیات قرآن کریم و روایات معتبر ائمه‌ی معصومین (ع) بوده و علاوه بر تشکیلی مبانی نظری حکومت اسلامی، کارکردها و وظائف آن نیز بیان شده است. از دیگر ویژگی‌های این کتاب، توضیح و تحلیل انواع حکومت‌های رایج در جهان است، به گونه‌ای که خواننده پس از مطالعه‌ی آثار، توان بررسی تطبیقی بین اندیشه غرب و دیدگاه اسلام راجع به مباحث حقوق عمومی را می‌یابد.

از این رو مجموعه حاضر باب تفکر و پاسخ به مهم‌ترین سؤال این حوزه را فراهم می‌سازد: «منظور و مقصود از حکومت اسلامی چیست؟» چه این که پاسخ این سؤال، مقدمه‌ای بر ابواب دیگر شیوه حکومت در اسلام است. آیا اسلام در باب حکومت، در هر دو بعد شکل و محتوا اعلام نظر نموده یا این که صرفاً به محتوا پرداخته و در باب شکل، نظر خاصی ارائه

نموده است؟ و سؤالات بنیادین دیگری که حول مرکز ثقلی به نام «حکومت اسلامی» مطرح می‌شوند.

علی‌هذا امروز نیز که بیش از سه دهه از پیروزی انقلاب اسلامی و استقرار نظام جمهوری اسلامی می‌گذرد، نظریه پردازی در باب حقوق عمومی در اسلام و تبیین بیشتر و دقیق‌تر ابعاد حکومت دینی، بیش از پیش اهمیت دارد و بر عهده تمامی اساتید، محققان، پژوهشگران و علاقمندان مستعد این رشته‌ی حقوقی است که به آن بپردازند؛ لذا امید به آن رو داریم که با تألیف آثار دیگر در این زمینه، شاهد غنای بیشتر این رشته‌ی حقوقی باشیم.

ابراهیم موسی زاده